

NARODNI MUZEJ ZADAR
Kulturno-povijesna zbirka otoka Iža
i
SVEUČILIŠTE U ZADRU

Katalog izložbe postavljene u povodu Međunarodnog dana muzeja

OTOCI IŽ I RAVA NA STARIM KARTAMA

Autori izložbe:
Vladimir ALAVANJA, prof.
Izv. prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ

Likovni postav:
Koraljka ALAVANJA, prof.

M/B Anamarija, G&V Line
Zadar – Iž – Rava

Svibanj 2014.

Kratak pregled razvoja kartografskih prikaza otoka Iža i Rave

Geografski podatci na starim kartografskim prikazima vrijedan su izvor za proučavanje povijesno-geografskih procesa na hrvatskim otocima, pa tako i na hrvatskim otocima Ižu i Ravi, središnje položenim u sjevernodalmatinskoj otočnoj skupini. Stare karte s prikazima Iža i Rave potrebno je sagledati u kontekstu povijesnog razvitka geografije i kartografije, što omogućuje prosudbu pouzdanosti prostornih podataka i relevantnost zaključaka s kojima se iskazuje sinteza promišljanja o različitim aspektima povijesne transformacije otočnog prostora. Odgovarajuće značenje starih geografskih karata i kartama srodnih kartografskih prikaza potrebno je sagledati unutar okvira razdoblja u povijesnom razvoju kartografije i geografije. Namjera kartografa nije bila uvijek, sukladno njihovim geografskim znanjima i tehničkim mogućnostima, prikazati geografsku stvarnost već njihova ostvarenja zrcale i različite političke te gospodarske interese, kulturno-geografske perspektive iz kojih se promatrao prostor prikazivanja kao i umjetnički duh prostora i vremena u kojem je karta nastajala. Nije stoga preporučljivo kritizirati nedostatke ili pogrešno prosuđivati geografske podatke, a da se pri tom ne poznaje širi povijesno-geografski kontekst.

Tijekom povijesnog razvoja kartografije otoci Iž i Rava prikazivani su na različitim vrstama karata, a među njima se, pojednostavnjeno, mogu izdvojiti tri skupine:

1. općegeografske karte s prikazima
 1. 1. Podunavlja
 1. 2. Hrvatske i susjednih zemlja
 1. 3. Dalmacije i susjednih regija
 1. 4. Zadarske regije
2. pomorske karte (najprije portulanske, a zatim moderne pomorske karte)
 2. 1. Sredozemlja
 2. 2. Jadrana
 2. 3. Zadarskoga akvatorija
3. katastarsko-topografske skice otoka.

Općenito, na preglednim geografskim i pomorskim kartama Sredozemlja, Podunavlja te Hrvatske i susjednih zemalja zadarski otoci, pa su tako i Iž i Rava prikazivani stoljećima uopćeno, bez prepoznatljivih detalja obalne crte, a često nije bilo ni zabilježeno ime tih hrvatskih otoka. Takve su, primjerice, Ptolemejeva *Peta karta Europe*, Benincasina i Agneseova karta središnjeg Sredozemlja, Homemova karta Jadrana te Mercatorova karta Hrvatske. Na kartografskim prikazima Dalmacije (najčešće nazivanim *korografskim* i *topografskim* kartama) i zadarske regije prikazi otoka bili su bolji, a broj njihovih imena bio je veći (prvi put Iž i Rava su imenovani na nedovršenoj pomorskoj karti iz sredine 16. st. čiji se original čuva u Biblioteci Marciana u Veneciji). Na takvim kartama od prve polovice 17. st. često su bila zabilježena imena otočnih naselja (prvi je naselja na Ižu i Ravi prikazao nizozemski kartograf Ian Ianssonius 1620.) te imena istaknutijih otočnih uvala i rtova. Većinu tih karata izradili su europski kartografi iz Venecije, ostalih talijanskih zemalja, zatim iz Nizozemske, Francuske i njemačkih zemalja koji hrvatski otočni prostor nisu dobro poznavali. Izuzetak su, naravno, činili mletački kartografi (npr. Boschini, Coronelli, Melchiori, Brascuglia), premda bi se i od njih moglo očekivati više s obzirom da je Venecija taj prostor stoljećima posjedovala. Još se kapetan Giacomo Marieni u uvodniku prvoga modernog peljara Jadrana (*Portolano del Mare Adriatico*, 1830.) čudio kako to Venecija nije imala kvalitetnije karte, osobito pomorske, s obzirom na dugu pomorsku tradiciju i višestruku potrebu kvalitetnoga prikazivanja svojih jadranskih posjeda.

Uz nešto kvalitetnije karte koje su u Zadru izradili dobri poznavatelji zadarskoga otočnog prostora (npr. Giuseppe Antonio Grandis i Frane Zavoreo), ali još uvijek u duhu stare kartografije koja je mnogo ovisila o sposobnostima pojedinca, iskorak u kvaliteti kartografskog prikazivanja otoka Iža i Rave zabilježen je tek na kartama koje su nastale početkom 19. st kao rezultat sustavnih geodetskih i hidrografskih izmjera. To je i logično s obzirom na to da su te financijski i organizacijski zahtjevne postupke provodile državne ustanove, čije su aktivnosti bile znanstveno utemeljene sukladno napretku geodezije, geografije i astronomije. Prikupljanje i obrada geografskih podataka bili su ujednačeni, a rezultati izmjera bili su prikazivani na kartama krupnog mjerila s mnogo detalja.

Na temelju bogatog iskustva iz svoje domovine, ali u specifičnim ratnim prilikama koje nisu dopuštale pedantnost i dovoljnu preciznost, francuski su vojni inženjeri već na samom početku kratkog razdoblja francuske uprave u Dalmaciji obavili geodetsku izmjeru koja je rezultirala topografskom

kartom Dalmacije 1806. Na toj su karti ispisana brojna iška i ravska geografska imena među kojima i mnogo onih koje do tada mletački kartografi nisu zabilježili na svojim kartama. Još je veći iskorak učinjen s pomorskom kartom *Carta di cabottagio del Mare Adriatico*, koju je objavio Vojno-geografski institut iz Milana od 1822. do 1824. godine. One su nastale su kao rezultat sustavne hidrografske izmjere koju je započela kratkotrajna francuska administracija, a nastavile su je austrijske vlasti, u oba slučaja državne institucije za razliku od dotadašnjih autorskih djela koja su se temeljila na terenskim skiciranjima i kompiliranju različitih kartografskih predložaka te geografskih podataka iz brodskih dnevnika, vojnih i političkih izvješća, putopisa i sl. Na VII. listu te pomorske karte, kao i na kasnijim austrijskim topografskim i pomorskim kartama detaljno je prikazana obalna crta Iža i Rave s okolnim otočićima, a ispisano je i izuzetno mnogo geografskih imena, čak mnogo više nego li ih je zabilježeno na suvremenim pomorskim i topografskim kartama približno istoga pa čak i krupnijeg mjerila. Korisnici tih karata stoga su se mogli dosta precizno orijentirati u odnosu na sve relevantne geografske objekte terestričke navigacije u razvedenom iškom i ravskom akvatoriju.

Među geografskim elementima kartografskih prikaza Iža i Rave posebno se ističu geografska imena (toponimi), tj. imena otoka, naselja, uvala, rtova i dr. Pojednostavljeni jezični model kartografskog imenovanja na području Iža i Rave bio je sljedeći: na portulanskim i geografskim kartama, bez obzira na mjesto izrade (objavljivanja), od 13. do 17. st. prevladavali su romanski toponimski likovi. To je uglavnom posljedica mletačkoga posredovanja budući da je Venecija kao jadranska pomorska sila bila ključan gospodarski i društveni čimbenik, od ostalih u Europi percipiran kao meritoran u relevantnim pitanjima vezanim uz Jadran. Od 17. st., a osobito tijekom 18. i na početku 19. st., kada se izrađuju detaljnije karte i to na temelju neposrednoga terenskog prikupljanja podataka, uz uvriježene romanske toponimske likove kojima su imenovani najvažniji geografski objekti, na kartama se sve više zapisuju i romanizirani hrvatski ili posve hrvatski toponimski likovi. To je rezultat izravne suradnje kartografa s izvornim govornicima, tj. osobama koje su iški i ravski prostor nastanjivale i gospodarski vrednovale, ali i činjenice da se na kartama krupnog mjerila počeli prikazivati i mali otoci, grebeni te brojni detalji obalne crte za koje do tada nisu postajala „gotova“ toponimska rješenja.

Kronološki, ekspanati na izložbi obuhvaćaju razdoblje od 2. st. (Ptolemejeva *Peta karta Europe*), preko najstarije sačuvane portulanske karte Sredozemlja (tzv. *Pisanska karta* iz 1290.) preko renesansnih i novovjekovnih kartografskih ostvarenja do kraja 19. st. (topografske i pomorske karte Vojno-geografskog instituta iz Beča). Ekspanirane su reprodukcije nastale digitaliziranjem cijelih karata ili njihovih isječaka s prikazima Iža i Rave, a koji se čuvaju u arhivima i knjižnicama u Zadru, Zagrebu, Splitu, Veneciji, Beču, Parizu pa i u pojedinim američkim zbirka. Među više desetaka karata na kojima su prikazani otoci Iž i Rava odabrano je 30 karata koje možda najbolje oslikavaju razvoj kartografije tijekom prošlosti i predstavljaju reprezentativna postignuća starih europskih i hrvatskih kartografa. Radi se, dakle, o izboru starih karata koji će, nadamo se, popularizirati kartografiju kao istaknutu znanost i umijeće na dodiru geografije i geodezije te privući zainteresirane za proučavanje toga važnog dijela kulturne baštine. Svaka je izložba karata svojevrsni festival kartografije pa se nadamo da će putnici na putničkom brodu *Anamarija*, a nakon toga i posjetitelji Povijesno-kulturne zbirke otoka Iža proučavanjem ekspanata ući, kroz širom otvorena vrata, u čudesni svijet kartografije.

Josip Faričić

Popis ekspanata

1. Klaudije Ptolemej, *V. karta Europe*, Aleksandrija, oko 150. god. po Kr.; priredio Giuseppe Moleti, Venezia, 1562. (Državni arhiv u Zadru, Knjižnica, Sign. IV. B. 63)
2. Nepoznati autor, *Jadran na isječku najstarije sačuvane portulanske karte*, Pisa, oko 1290. (Bibliothèque nationale de France, Département Cartes et plans, sign. Rés. GeB 1118)
3. Gratius Benincasa, *Jadran na portulanskoj karti središnjeg Sredozemlja*, Venezia, 1466. (Bibliothèque nationale de France, Paris, Département Cartes et plans, sign. CPL GE DD-2779 (RES))
4. Muhyiddin Pîrî Reis, *Zadarski otoci*, u: *Kitab-ı Bahriye*, 1525. (Walters Art Museum, Baltimore, Maryland, USA, Walters manuscript W.658)
5. Battista Agnese, *Jadran na portulanskoj karti središnjeg Sredozemlja*, Venezia, 1544. (Berkeley Digital Library, Henry E. Huntington Library and Art Gallery, San Marino, California, USA, sign. HM 26, ff. 10v-11)
6. Nepoznati autor, *Otoci Iž i Rava na nedovršenoj karti zadarskih otoka*, Zadar (?), prva polovina 16. st. (Biblioteca Marciana Nazionale, Venezia, Sign. IT. VI. 188, Tav. N.° 24)

7. Diogo Homem, *Zadarski otoci na portulanskoj karti Jadrana*, Venezia, 1574. (Bibliothèque nationale de France, Paris, Département Cartes et plans, sign. CPL GE DD-2006 (RES), f. 7)
8. Gerardus Mercator, *Zadarski otoci na karti Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte*, u: *Zbirka karata Italiae, Scaloniae et Graeciae tabulae geographicae*, Duisburg, 1589. (Državni arhiv u Zadru, Knjižnica, sign. II. a. 4)
9. Nepoznati autor, *Otoci Iž i Rava na karti sjeveroistočne obale Jadrana*, u: *Atlantino Padovano*, Venezia, druga pol. 16. st. (Biblioteca del Seminario vescovile, Padova)
10. Ian Janssonius, *Otoci Iž i Rava na karti Iadera, Sicvm et Aenona Vulgo Zara, Sebenico et Nona cum Insulis adjacentibus, in Parte Dalmatiae Boreali*, Amsterdam, oko 1620. (Zbirka Novak, sign. ZN-Z-XVII-JAN-1620?b)
11. Marco Boschini, *Otoci Iž i Rava na karti Dalmatia et Albania*, Venezia, 1646. (Bibliothèque nationale de France, Paris, Département Cartes et plans, CPL GE DD-2987 (5856 B))
12. Ivan Lučić i Jan Blaeu, *Zadarski otoci na karti Illiricum hodiernum*, u: *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1668. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, sign. R-II-F-4o-46/a)
13. Vincenzo Maria Coronelli, *Iž i Rava na karti Contado di Zara. Parte della Dalmatia*, Venezia, 1688. (Znanstvena knjižnica Zadar, Zadar, sign. 212162 S-2)
14. Nepoznati autor, *Otok Iž na Descrizione della Dalmazia veneta con i confini stabiliti con Turchi l'anno 1671, e novamente fermati co medemi l'anno 1701*, Venezia, oko 1701. (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, Wien, sign. B IX c 584)
15. Nepoznati autor, *Otoci Iž i Rava na Dissegno corografico della provincia di Dalmazia* Zadar (?), oko 1718. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 6)
16. Reiner i Joshua Ottens, *Zadarski otoci na Nouvelle Carte Du Royaume de Dalmacie Divise en ses Comtes, Territoires, etc la Morlaquie, la Bosnie, et la Servie, Partie de la Hongrie, Croatie, Albanie, Istrie, & Roy.e de Naples*, Amsterdam, 1720. (Državni arhiv u Zadru, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 25)
17. Giovanni Paolo Melchiori, *Otoci Iž i Rava na Corografia della Provincia di Dalmazia colla distinzione degli stati che vi possiede nel 1729 la Serenissima Republica di Venezia* Venezia, 1729. (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, Wien, sign. B IX c 594)
18. Nepoznati autor, *Iž i Rava na Carte des Isles et Costes de Dalmatie*, nepoznato mjesto izrade, oko 1730. (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, Wien, sign., B IX a 444)
19. Faustino Brascuglia, *Otoci Iž i Rava na Descrizione del sito, stato, e forza presente del territorio, ò contado di Zara*, u: *Descrizione corografica, topografica & iconografica della provincia di Dalmazia*, Venezia, 1745. (Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Sign. Ms.It.VI.195 (10054), c. 15v)
20. Jacques Nicolas Bellin, *Otoci Iž i Rava na karti Suite de la Coste de Dalmatie Et Environs de Zara et de Sebenico Avec les Isles qui en sont au Sud*, u: *Description Géographique du Golphe de Venise et de la Morée*, Paris, 1771. (Sveučilišna knjižnica u Splitu, sign. R-684)
21. Pietro Santini, *Iž i Rava na Nouvelle Carte de la Partie Occidentale de Dalmatie, dressée sur les lieux*, Venezia, 1780. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 26)
22. Giuseppe Antonio Grandis, *Otoci Iž i Rava na Dissegno o' carta topografica della Dalmazia*, Zadar, 1781. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 321)
23. Dépôt de la guerre, *Iž i Rava na Carte militaire et marine de la Dalmatie comprenant la Dalmatie ex-Venitienne la Republique de Raguse les bouches de Cattaro et les iles adjacentes...*, Milano, 1806. (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, Wien, sign. B IX a 454)
24. Vincenzo de Lucio, *Zadarski otoci na Nuova carta del Mare Adriatico o sia Golfo di Venezia disegnata secondo l'ultime osservazioni astronomiche e rilevi fatti sopra luogo con li dettagli delle coste*, Trieste, 1809. (Znanstvena knjižnica u Zadru, Zadar, sign. 15188 D 20)
25. Maximilian de Traux, *Otoci Iž i Rava na Carte von Dalmatien und dem Gebieth von Ragusa*, Wien i Pest, 1810. (Državni arhiv u Zadru, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 12)
26. Frane Zavoreo, *Otoci Iž i Rava na Carta della Dalmazia, Stato di Ragusa e Bocche di Cataro nella qualle sono disegnate tutte le strade fabricate. le incominciate, e le progettate per l'esercizio del 1811*, Zadar, 1811. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 5)
27. I. R. Istituto Geografico Militare di Milano, *Otoci Iž i Rava na VII. listu Carta di cabottaggio del Mare Adriatico*, Milano, 1822.-1824. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, sign. 76/A)
28. A. Floder, *Otoci Iž i Rava na Carta prospettiva delle Comuni censuarie della Dalmazia*, 1840. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, Sign. 19/II i 19/IV)
29. K.u.k. Militärgeographisches Institut, *Otoci Iž i Rava na karti N° IV Special Karte des Koenigreichses Dalmatien. Astronomisch – trigonometrisch vermessen, topografisch aufgenommen, reduziert, gezeichnet und gestochen*, Wien, 1869. (Državni arhiv u Zadru, Zadar, Geografske i topografske karte Dalmacije, Sign. 58/IV)
30. Tobias Oesterreicher, *Otoci Iž i Rava na pomorskoj karti Inseln Grossa und Incoronata*, K.u.k. Kriegsmarine, oko 1890. (preisak *Dugi otok i Krunjenica*, Br. 6326, Vojno-geografski institut, Beograd, 1928.)